

ความเป็นมรดกโลกของถ้ำอชันต้า*

A WORLD HERITAGE SITE OF AJANTA CAVE

พระครูสุตวรธรรมพิณิจ

Phrakru Sutaworradhamphinit

พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ

Phramaha Mit Thitapanyo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.

E-mail: phrakhrusutaworradhamphinit@gmail.com

บทคัดย่อ

ถ้ำอชันต้า ตั้งอยู่บนเทือกเขาอินทียาत्री ในเมืองอรัญคาคาบ รัฐมหาราษฏร์ ประเทศอินเดีย เป็นวัดถ้ำในพุทธศาสนาที่งดงามและเก่าแก่ที่สุดในโลก หมู่ถ้ำมีทั้งหมด 30 ถ้ำ ตั้งอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติที่เขียวสงบร่มรื่น เหมาะสำหรับการปฏิบัติกรรมฐาน ถ้ำยุคแรกเป็นของพระพุทธรูปปางนาคปรก ในยุคหลังเป็นของพระพุทธรูปปางสมาธิ ทั้งนี้สันนิษฐานว่าถ้ำถูกสร้างโดยเหล่านักบวชและผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาในระหว่าง พ.ศ. 350 สิ้นสุดประมาณ พ.ศ. 1200 (ระหว่างช่วง 200 ปีก่อนคริสต์ศักราช จนถึงช่วงปี ค.ศ. 650) ค้นพบโดย จอห์น สมิธ ในปี พ.ศ. 2362 (ค.ศ. 1819) ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 องค์การยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ด้วยเหตุผล 3 ด้าน คือ ด้านสถาปัตยกรรม มีการออกแบบวางผังการก่อสร้างถ้ำได้อย่างแข็งแรงลงตัว เป็นแหล่งเรียนรู้ถึงวิวัฒนาการงานด้านสถาปัตยกรรม การวางแผนและออกแบบก่อสร้างที่อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี ด้านประติมากรรม ภายในจะพบพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งแกะสลักด้วยหินอย่างประณีตสวยงาม แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัยอันแรงกล้าและมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาของคนในยุคนี้ได้อย่างชัดเจน ด้านจิตรกรรม จะมีภาพเขียนพุทธประวัติ ภาพพระโพธิสัตว์และภาพวิถีชีวิตของคนในสมัยนั้น เขียนโดยศิลปะชั้นสูง ลงสีบนภาพอย่างวิจิตรสวยงามและคงทนมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษาศิลปะฝาผนังเป็นอย่างมาก และยังเป็นหลักฐานการดำรงชีวิตของคนในยุคนี้ได้อย่างดี จึงกล่าวได้ว่า องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านดังกล่าว มีคุณค่าครอบคลุมทั้งด้านสังคม ด้านการศึกษา และด้านจิตใจได้อย่างลงตัว

คำสำคัญ: ความเป็นมรดกโลก, ถ้ำอชันต้า

---

*Received: 07 May 2021; Revised: 17 May 2021; Accepted: 18 May 2021

Abstract

Ajanta cave located in the mountains of Indiya Tree in Aurangabad, Maharashtra, India. It is the most beautiful and oldest Buddhist cave temple in the world. There are 30 caves located in the midst of peaceful nature and suitable for meditation practice. Early caves belonged to Theravada Buddhism. In the latter period belonged to Mahayana Buddhism. It is assumed that the cave was built by Buddhist priests and devotees During 350 B.E. ended about 1200 B.E. (between 200 B.C. and 650 A.D.). The caves discovered by John Smith in 1819, later in 1984, UNESCO registered a UNESCO World Cultural Heritage Site worthy of conservation for three reasons: architecture, the cave construction plan is designed perfectly and is strong construction. It is a learning center for the evolution of architecture, planning and design of residential construction as well. Sculpture, there are the Buddha images which are delicately inside. It clearly shows the faith in the Triple jam and the firmness in Buddhism of the people of that era. Mural, there are the paintings of Buddha history, the Bodhisattva images and the pictures clearly describes the atmosphere in the way of people's life at that time. Each painting uses a technique that is fine art and colors on the images in an exquisite, beautiful and durable until present. Which had a great influence on the study of wall art and is also evidence of the life of the people in that era as well. So it can be said that, These 3 elements are valued perfectly including social, educational and psychological.

Keywords: World Heritage, Ajanta Cave

บทนำ

ออรังคาบาด เป็นเมืองเก่าแก่ที่เคยเฟื่องฟูและเป็นอดีตเมืองหลวงของรัฐมหาราษฏร์ ซึ่งเรียกชื่อตามพระนามกษัตริย์ออร์เจป แห่งราชวงศ์โมกุล ออรังคาบาด มีความหมายว่า เมืองแห่งป้อม (City of Gates) จึงไม่แปลกที่ร่องรอยอารยธรรมทั้งปราสาทราชวัง ป้อมปราการ ยังคงหลงเหลือให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส นอกเหนือจากวิถีชีวิตอันเรียบง่ายของชาวเมืองและทัศนียภาพอันงดงาม ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นเขตพื้นที่ราบสูงคล้ายเนินดิน เรียกว่า เดกกัน (Deccan Plateau) ในรัฐมหาราษฏร์มีเดกกันมากกว่า 300 แห่ง และในจำนวนนั้น ยังเป็นที่ตั้งของถ้ำชันดำ ซึ่งเป็นถ้ำแห่งแรกเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 400-1200 กล่าวได้ว่า เป็นของพระพุทธศาสนาแล้ว ๆ รวม 30 ถ้ำ แบ่งเป็นถ้ำของพุทธศาสนาหินยาน ช่วง พ.ศ. 400-600 ทั้งหมด 6 ถ้ำ และถ้ำของพุทธศาสนาเถรวาท ช่วง พ.ศ. 1000-1200 มีทั้งหมด 24 ถ้ำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

ถ้ำชันดำ อยู่ห่างจากตัวเมืองออรังคาบาดประมาณ 105 กม. การเดินทางจากตัวเมืองไปยังถ้ำ จะใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 2-3 ชั่วโมง ในระหว่างเส้นทางจะได้สัมผัสกับเสน่ห์แห่งวิถีชีวิตของ

ชนพื้นเมืองชาวอินเดียที่อยู่อย่างเรียบง่าย และทัศนียภาพของธรรมชาติที่หาสัมผัสได้ไม่ถ้อยนัก เพราะปัจจุบันการพัฒนาของวัตถุนิยมเจริญรุ่งเรืองมาก หลายประเทศยังไม่ตระหนักถึงการอนุรักษ์วิถีชีวิตพื้นบ้านและธรรมชาติดั้งเดิมไว้ ต่างเร่งทำลายของเดิมที่มีอยู่ แล้วสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาทดแทน โดยหวังว่าสิ่งที่สร้างขึ้นมานี้เป็นสิ่งที่ทันสมัย อำนวยความสะดวกแก่ตนได้ โดยความเป็นจริงแล้ววิถีชีวิตและธรรมชาติกลับมีความสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตอยู่อย่างมาก ก่อนถึงถ้ำอชันต้า ที่บริเวณเชิงเขา จะพบว่ามีหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ชื่อหมู่บ้านอชันต้า เทือกเขาที่อยู่เหนือหมู่บ้านขึ้นไป มีชื่อว่า เทือกเขาอินทียาตรี (intiyatree) ณ ที่แห่งนี้เอง เป็นสถานที่ซึ่งมีการขุดเจาะภูเขาให้เป็นถ้ำจำนวน 30 ถ้ำ ในแต่ละถ้ำมีลักษณะเป็นห้องโถงสำหรับสวดมนต์ และประกอบศาสนกิจ รวมถึงเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ จะเรียกว่าเป็นวัดถ้ำในพระพุทธศาสนาที่น่าจะได้ ถ้ำอชันต้าเป็นถ้ำของพระพุทธศาสนาที่ขึ้นชื่อว่าสวยที่สุด และได้รับการบันทึกให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ถ้ำอชันต้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองออร์ังคาบาด รัฐมหาราษฏร์ ประเทศอินเดีย ค้นพบในปี พ.ศ. 2362 (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2557) ภายในถ้ำแห่งนี้เต็มไปด้วยจิตรกรรมภาพเขียนฝาผนังที่วิจิตรงดงามตระการตาหาใดเปรียบไม่ได้ ถ้ำแต่ละถ้ำยังถูกเจาะแกะสลักเป็นพระพุทธรูป และสถูปที่งดงามอย่างน่าอัศจรรย์ คงเป็นด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ จึงทำให้นักท่องเที่ยวทั้งที่เป็นชาวพุทธและต่างศาสนาจำนวนมาก ต้องยอมสละเวลาและค่าใช้จ่ายไม่น้อย เดินทางไกลเพื่อไปชมและสักการะถ้ำดังกล่าว อีกทั้งยังมีความต้องการศึกษาวิธีการก่อสร้างสิ่งมหัศจรรย์ของโลก ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยมนุษย์ที่มีจิตใจอันประกอบด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ยอมสละทุนทรัพย์เป็นจำนวนมหาศาล ทั้งร่างกายพร้อมสติปัญญา ใช้ระยะเวลาอันยาวนานทุ่มเทในการก่อสร้างศาสนสถานอันล้ำค่าแห่งนี้ขึ้นไว้เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาคู่กับโลก จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะเขียนบทความเรื่อง ความเป็นมรดกโลกของถ้ำอชันต้า เพื่อให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์ของการสร้างสิ่งมหัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ ที่เป็นเครื่องหมายแสดงให้รู้ถึงความเจริญในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 2 ประเด็น คือ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของถ้ำอชันต้า และเพื่อศึกษาความเป็นมาของมรดกโลก พร้อมทั้งเหตุผลที่ถ้ำอชันต้าได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประวัติและความสำคัญของถ้ำอชันต้า

เมื่อย้อนไปถึงยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์ในการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ณ เมืองปาฏลิบุตร มีพระโมคคัลลบุตรติสสเถระเป็นประธานในการทำสังคายนา หลังจากการทำสังคายนาสิ้นสุดลง พระองค์ได้ทรงดำริว่าในอนาคตต่อไปภายภาคหน้า เมื่อพระเถระผู้ทรงความรู้หมดไป พระราชาผู้อุปถัมภ์สิ้นไป พระพุทธศาสนาจักสูญสิ้นไปด้วย เพื่อให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นอยู่ด้วยดี ควรจะส่งพระสงฆ์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังชนบทต่าง ๆ ให้ชนบทเหล่านั้นได้สนับสนุน ท่านจึงมอบศาสนิกชนให้เป็นภาระของภิกษุเหล่านั้น แล้วส่งไปยังชนบทต่าง ๆ ทั้งนี้ ได้ส่งพระมหาธรรมรักขิตเถระไปยังรัฐมหาราษฏร์ คือแถบเมืองออร์ังคาบาดในปัจจุบันนี้ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่

สมัยนั้นเป็นต้นมา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2542) เมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่กระจายครอบคลุมอินเดียทั้งเหนือและใต้ คณะสงฆ์อินเดียภาคตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มมีการสร้างวัดคูหาขึ้นเรียกว่า ถ้ำอชันดา โดยการเจาะภูเขาเข้าไปสร้างเป็นวัดและวิหาร เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและปฏิบัติธรรม งานเจาะหินนั้นนับว่าเป็นงานที่หนักสาหัสนี้ที่ใช้ความพยายามอย่างแรงกล้า หากปราศจากซึ่งศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้เจาะคงไม่อาจทำสำเร็จได้ การเจาะถ้ำเริ่มต้นจากการมาสำรวจภูเขา ก่อน เมื่อเห็นว่าเป็นภูเขาหินจับกันอย่างแน่นหนา เป็นหินเนื้อเดียว แข็งแรงทนทาน สถานที่สัปปายะด้วยน้ำและสามารถบิณฑบาตได้ จึงเริ่มลงมือเจาะหินโดยมีพระสงฆ์ที่มีความชำนาญให้คำแนะนำ โดยการอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์สาตวาหนะ ซึ่งเป็นถ้ำทางพระพุทธศาสนาที่เกิดจากพลังศรัทธาของชาวพุทธทั้งนิกายเถรวาทและมหายานโดยแท้ ถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญที่แสดงออกถึงศรัทธาอันยิ่งใหญ่ของชาวพุทธในยุคนั้น (พระมหาดาวสยาม วชิรปญฺญ, 2546)

โบราณสถานที่มีความยิ่งใหญ่อลังการแห่งนี้ แม้เวลาจะผ่านมานานก็ตาม แต่ยังคงดึงดูดให้ผู้มาเยือนต่างถิ่นรู้สึกตื่นตาตื่นใจกับความมหัศจรรย์ของสุดยอดงานแกะสลักอายุกว่า 2,000 ปี ถือเป็นอนุสรณ์บนภูเขาที่ยืนหยัดตลอดกาลตราบดวงจันทร์และพระอาทิตย์ยังคงอยู่

กลุ่มถ้ำอชันดา (Ajanta Caves) ได้ชื่อว่าเป็นวัดถ้ำในพระพุทธศาสนาที่งดงามและเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ซึ่งองค์การยูเนสโกประกาศให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ถ้ำอชันดาถูกสร้างขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 350 มาสิ้นสุดประมาณ พ.ศ. 1200 และซ่อนตัวอยู่ใน

ถ้ำอชันดา เมืองออร์ังคาบาด รัฐมหาราษฏร์

เทือกเขาอินทียาत्री ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองออร์ังคาบาด ประเทศอินเดีย ออกไปราว 105 กิโลเมตร นานนับศตวรรษก่อนที่ จอห์น สมิธ นายทหารชาวอังกฤษ ซึ่งเข้าไปล่าสัตว์กับกองกำลังบริษัทอีสต์อินเดีย ได้ค้นพบถ้ำแห่งนี้ด้วยความบังเอิญ ในปี พ.ศ. 2362 เมื่อแหวกดงไม้เข้าไปในถ้ำที่จมดินโคลนไปกว่าครึ่ง สิ่งที่ทำให้ชายผู้นี้ตื่นตะลึงคือ จิตรกรรมฝาผนังถ้ำ เจดีย์สถานที่มีเสาแปดเหลี่ยม

39 ต้น เรียงรายสองด้านโอบล้อมเจดีย์สองชั้นตรงกลางหอสวด ซึ่งมีความงดงามอลังการยิ่งนัก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2547) การค้นพบถ้ำอชันดาในครั้งนั้น ทำให้โลกต้องตื่นตะลึงตื่นตาตื่นใจไปกับความมหัศจรรย์ของศิลปะภายในถ้ำที่ไม่มีใครเคยพบเห็นหรือรู้เรื่องมาก่อน จึงทำให้นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีสามารถปะติดปะต่อเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในอินเดียได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยร่องรอยทางประวัติศาสตร์จากภาพแกะสลักหินเสาแต่ละต้น จะมีการแกะสลักลวดลายที่ต่างกัน บนเพดานของถ้ำบางถ้ำมีลวดลายที่เขียนด้วยจิตรกรรมที่สวยงาม บางแห่งเมื่อมองดูเหมือนกับผ้าที่ถูกลมพัดโบกสะบัดเป็นคลื่น ศิลปะภาพวาดภายในถ้ำที่ยังคงอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่ผุกร่อนพังทลายไปเหมือนพุทธสถานอื่น ๆ เพราะทุกอย่างที่นี้ แกะสลักจากภูเขาทั้งลูก นับเป็นสิ่งแปลกประหลาดมหัศจรรย์ที่สุดในโลก (พระวิเทศรัตนารักษ์ (ถนัด อุดจจารี), 2560)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า กลุ่มถ้ำอชันดาทั้ง 30 แห่ง สร้างขึ้นระหว่างช่วง 200 ปี ก่อนคริสต์ศักราช จนถึงช่วงปี ค.ศ. 650 และด้วยลักษณะภูมิประเทศที่ตั้งอยู่ในหุบเขาลึก รูปทรงเกือก

ม้า เบื้องล่างคือแม่น้ำโฆระ ที่มีน้ำไหลหลากช่วงฤดูฝน และห่างไกลความเจริญ เงียบสงบ เหมาะสำหรับการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน สันนิษฐานว่า เหล่านักบวชและผู้ศรัทธาในสมัยนั้นเป็นผู้สร้าง โดยเจาะเทือกเขาที่เป็นหินบะซอลต์ (basalt) (เป็นหินอัคนีพุที่พบได้โดยทั่วไป) มักพบมีสีเทาถึงสีดำ มีเนื้อละเอียด เนื่องจากเกิดจากการเย็นตัวของลาวาอย่างรวดเร็วบนพื้นผิวโลก อาจพบมีเนื้อสองขนาดที่มีผลึกขนาดโตกว่าอยู่ในพื้นเนื้อละเอียด หรือมีเนื้อเป็นโพรงข่าย หรือมีเนื้อเป็นตะกรันภูเขาไฟ (สกอเรีย) เนื้อหินบะซอลต์สด ๆ จะมีสีดำหรือสีเทา (ต่อศักดิ์ สละสมทรัพย์, 2548) ให้เป็นถ้ำเข้าไปในแนวหน้าผาตัดตรง ทำเป็นโถงคูหาสี่เหลี่ยม สร้างประตูทางเข้าหนึ่งถึงสองทาง มีหน้าต่าง พื้นห้องและเพดานเรียบ โถงเปิดโล่งรวมทั้งฝาผนังแกะสลักภาพเรื่องราวพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นวัด วิหาร กุฏิสงฆ์อันเรียบง่าย บางถ้ำใช้เป็นหอสวดมนต์ โดยสกัดหินจากด้านบนและเพดานลงมาเป็นห้องโถงใหญ่ ด้วยรูปแบบการวางตัวเป็นแนวเรียงรายจากตะวันตกจรดตะวันออก จึงเปรียบเหมือนการเดินทางเข้าไปชมแต่ละห้องในแกลเลอรีที่จัดแสดงวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา

ถ้ำหมายเลข 1 จะพบภาพพุทธประวัติที่ถ่ายทอดเรื่องราวต่อเนื่องจากเหตุการณ์สู่เหตุการณ์ อาทิ การประสูติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงนั่งช้างออกจากวัง แลเห็นความทุกข์รูปแบบต่าง ๆ ของมนุษย์ การเบื่อหน่ายในทรัพย์สินศฤงคารและสตรีเพศ หรือแม้แต่การเสด็จออกผนวช ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องราวที่ถูกบันทึกด้วยภาพลายเส้นที่อ่อนช้อยและสีสัน ที่ยังคงคมชัดแม้เวลาจะผ่านมานับพันปี โดยเฉพาะภาพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมปาณี ทรงเครื่องทรงอย่างงดงาม พระหัตถ์ทรงดอกบัวเอียงพระพักตร์เล็กน้อย บ่งบอกถึงความเมตตาอ่อนโยน อีกภาพที่สะท้อนถึงเทคนิคชั้นเลิศ คือ ภาพจากพระมหาชนกชาดก ที่มีการวาดแบบ 3 มิติเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในโลก ซึ่งช่างโบราณเขาจะใช้ช่างใส่น้ำคอปรับแสงที่ส่องลงมาจากช่องด้านบนเพียงวันละไม่กี่ชั่วโมง เพื่อช่วยกระจายแสงสว่างภายในถ้ำอีกที

ถ้ำหมายเลข 2 ค่อนข้างมีลักษณะใกล้เคียงกับถ้ำหมายเลข 1 ผนังถ้ำจะมีภาพชาดกตอนอื่น ๆ มารวมไว้ แล้วยังนิยมวาดตกแต่งลวดลายตามเพดานและเสา เป็นรูปดอกไม้และเรขาคณิต เทคนิคนิยมที่ทำให้สีติดทนนาน นอกจากการวาดแบบเฟรสโกแล้ว ยังมีเทคนิคแบบเทมเพอรา หรือการวาดด้วยสีฝุ่น โดยสีที่นิยมวาดจะมีอยู่ 5 สี ได้แก่ แดง ขาว เหลือง น้ำเงิน และดำ นอกจากนี้ การที่ดินแดนแถบนี้ เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าโบราณ ทำให้ภาพเขียนบางยุคได้รับอิทธิพลจากเปอร์เซีย และจีนอยู่ไม่น้อย ขณะที่บางถ้ำพบร่องรอยว่ายังสร้างไม่เสร็จ เช่น ถ้ำหมายเลข 4 ที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และถ้ำหมายเลข 5 ที่กำลังเริ่มขุดสร้างเท่านั้น แต่เมื่อศาสนาพุทธเถรวาทเริ่มคลายความนิยม จึงไม่มีใครสานต่อ ส่วนวิธีการสร้างศิลปะในถ้ำนั้น จะใช้วิธีการสกัดหินจากข้างนอกเข้าไปภายใน และสกัดจากเพดานถ้ำลงมา ส่วนการวาดลวดลายจะทำตอนที่พื้นถ้ำยังสูงอยู่ ก่อนจะสกัดต่อลงมาจนได้โถงขนาดใหญ่ ซึ่งต้องมีการออกแบบ วางเสา ค้ำ สร้างสลับ หรือเตรียมผนังสำหรับแกะสลักไว้ล่วงหน้า (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2546)

ถ้ำหมายเลข 8, 9, 12, 13, 30 และ 10 ซึ่งเก่าแก่ที่สุด เป็นถ้ำยุคแรกซึ่งเป็นยุคพุทธศาสนาเถรวาท (พุทธศตวรรษ ที่ 3-7) ไม่มีการแกะสลักเป็นองค์พระพุทธรูป แต่ใช้สัญลักษณ์อย่างสลับเจดีย์ ต้นโพธิ์ พระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องสักการะ สร้างขึ้นโดยพระสงฆ์ในนิคายหินยานหรือเถรวาท

เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิวิปัสสนา โดยถ้ำที่เก่าแก่ที่สุดจะอยู่บริเวณตอนกลางหน้าผา แล้วสร้างต่อขยายออกไปทางทิศตะวันตก และตะวันออก หมู่ถ้ำที่เก่าแก่ที่สุดคือถ้ำหมายเลข 8-13 ซึ่งเป็นถ้ำวิหารและถ้ำเจดีย์ที่พระเถรวาทเคยพำนัก ถ้ำหมายเลข 10 หนึ่งในหมู่ถ้ำเก่าแก่ที่สุดในสายเถรวาท มีอายุมากกว่า 2,000 ปี เทียบยุคได้กับนครเพตรา แห่งจอร์แดน ความพิเศษคือนอกจากปรากฏสถาปัตยกรรมแบบสาณูจิโบราณ ยังเป็นถ้ำแรกที่ จอห์น สมิธ (John Smith) ได้พบและจารึกชื่อไว้บนเสา ลงวันที่ 28 เมษายน ค.ศ.1819 (พ.ศ. 2362) ด้วย (พระมหาประภาส ปรีชาโน, 2560)

ถ้ำหมายเลข 17 เป็นอีกถ้ำที่ปรากฏภาพเขียนสีที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีชื่อว่าถ้ำจักรราศี เนื่องจากบริเวณชานวิหารด้านหน้ามีการวาดวงล้อขนาดใหญ่เกี่ยวกับการเคลื่อนที่ของดวงดาว ซึ่งแผ่นจักรราศีนี้ถือเป็นงานที่รวมศิลปะทุกแขนงไว้ด้วยกัน ส่วนภายในถ้ำพบภาพวาดนางอัปสรที่ได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุด รวมถึงภาพจากเวสสันดรชาดก ส่วนที่โดดเด่นที่สุดอีกอย่างคือ บริเวณทับหลังเหนือประตูทางเข้า ปรากฏภาพสลักพระพุทธรูป 7 พระองค์ และมีพระพุทธรูปในอนาคตกาลหรือพระศรีอริยเมตไตรย ที่ทรงเครื่องทรงงดงามประทับเป็นองค์สุดท้าย

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 10 นิกายเถรวาทถูกแทนที่ด้วยนิกายมหายาน เกิดการสร้างงานประติมากรรมผสมผสานกับถ้ำเดิม และสร้างวิหารถ้ำเพิ่มเติมอีก 24 ถ้ำ ที่มีลักษณะเป็นโถงโถ่อำนาจิตรงดงาม มีการแกะสลักพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ เพื่อบูชาสักการะ โดยเฉพาะถ้ำเจดีย์หมายเลข 19 และ 26 มีความสง่างามอลังการด้วยการสลักเสาทั้งด้านนอกและด้านใน ภายในพบเจดีย์ประดับพระพุทธรูป ระเบียบทางเดินสองด้านแกะสลักภาพพุทธประวัติ ซึ่งตรงกับยุคราชวงศ์คุปตะ ที่ศิลปะอินเดียกำลังรุ่งเรืองถึงขีดสุด ถ้ำบางส่วนยังอยู่ในระหว่างการบูรณะ ทั้งตัวถ้ำและทางเดิน

ถ้ำหมายเลข 26 เป็นลักษณะวิหารขนาดใหญ่ ตัวถ้ำมี 2 ชั้น ที่สลักซุ้มเหนือประตูเป็นรูปเกือกม้า สิ่งที่โดดเด่นของถ้ำนี้ คือรายละเอียดของเสา หลังคาทรงโดม และสถาปัตยกรรมพระพุทธรูปปางประทับนั่งเป็นพระประธาน ที่ผนังถ้ำมีภาพแกะสลักสำคัญเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าผจญมาร และพระพุทธรูปปางปรีนิพพาน ที่มีขนาดเท่าความกว้างของวิหาร ซึ่งพุทธศาสนิกชนจากทั่วทุกสารทิศ มาราบนมัสการ ท่องบทสวดสรรเสริญพระพุทธรูป ผู้ทรงนำทางสว่างในใจพุทธศาสนิกชนทั่วโลก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547)

ถ้ำชั้นด้ามีทั้งหมด 30 ถ้ำ เป็นการสร้างโดยเจาะภูเขาเข้าไปทำให้เป็นโถง มีทั้งเล็กและใหญ่ตามผนังและเพดานมีการวาดภาพพุทธประวัติ และภาพการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ไว้อย่างประณีตสวยงาม ที่ผนังถ้ำมีการแกะสลักเป็นพระพุทธรูปไว้สำหรับสักการะเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีบางถ้ำที่ยังสร้างไม่เสร็จ ในขณะที่บางถ้ำก็ได้ชำรุดตามกาลเวลา และมีร่องรอยการบูรณปฏิสังขรณ์ เช่น ถ้ำหมายเลข 27-30 ทำให้เห็นสภาพความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะยิ่งใหญ่ขนาดไหน แต่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้อาณัติของไตรลักษณ์ กล่าวคือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็เสื่อมสลายเป็นธรรมดา

ความเป็นมาของมรดกโลก

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกกันโดยย่อว่า ยูเนสโก (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization-UNESCO) มีความมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมให้มีการกำหนด ปกป้อง และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติจากทั่วโลก ที่คิดว่ามีคุณค่าอย่างเด่นชัดต่อมนุษยชาติ ความคิดที่จะก่อให้เกิดมีการเคลื่อนไหวจากนานาชาติในอันที่จะปกป้องสถานที่ในประเทศอื่น ๆ มีมาแล้ว ตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่เหตุการณ์อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ปลูกเร้าให้เกิดความสนใจจากนานาชาตินั้น ก็มาจากการตัดสินใจที่จะสร้างเขื่อนอัสวาน ซึ่งอยู่ใกล้ต้นน้ำที่เมืองอัสวานในประเทศอียิปต์ ซึ่งจะทำให้น้ำท่วมหุบเขาที่มีวิหารอะบูซิมเบล (Abu Simbel) อันเป็นสมบัติล้ำค่าของวัฒนธรรมอียิปต์โบราณ ในปี ค.ศ. 1959 หลังจากได้รับคำขอร้องจากรัฐบาลอียิปต์และรัฐบาลชูดาน ยูเนสโกจึงตกลงใจเริ่มลงมือในโครงการนานาชาติ ซึ่งส่งผลให้วิหารอะบูซิมเบล (The Great Temple of Abu Simbel) และสุสานไอซิสแห่งฟีเล (Sanctuary of Isis in Philae) ได้รับการรื้อถอนโยกย้ายไปยังที่สูง และประกอบขึ้นใหม่ให้เหมือนเดิม ด้วยวิธีอะนาสติลิซิส (Anastylosis) คือ รื้อประกอบใหม่ โดยตัดหินออกเป็นก้อน ๆ และประกอบขึ้นใหม่ให้เหมือนเดิม โครงการนั้นใช้เงินประมาณ 80 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งครึ่งหนึ่งของเงินจำนวนนี้ ได้รับการบริจาคจาก 50 ประเทศด้วยกัน อันแสดงถึงความสำคัญของความรับผิดชอบร่วมกันต่อการอนุรักษ์ไว้ ซึ่งสถานที่ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งยวดทางวัฒนธรรม ความสำเร็จในครั้งนั้น ได้ชักโยงไปถึงโครงการอนุรักษ์อื่น ๆ เป็นต้นว่า เมืองเวนิสในอิตาลี เมืองโมเอโนโจตาโร ในปากีสถาน และบุโรพุทโธในอินโดนีเซีย จากผลพวงนี้ ยูเนสโกจึงริเริ่มเตรียมร่างอนุสัญญาว่าด้วยการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมขึ้นมา ทั้งนี้ ด้วยความร่วมมือจากสภานานาชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและบริเวณโดยรอบ (The International Council on Monuments and Sites -ICOMOS) (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2564)

ความคิดที่จะรวมการอนุรักษ์สถานที่ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติเข้าด้วยกันนั้น มาจากประเทศสหรัฐอเมริกา ในการประชุมที่ทำเนียบขาว ณ กรุงวอชิงตัน ดี. ซี. เมื่อปี ค.ศ. 1965 ได้มีการเสนอให้มี “การดูแลรับผิดชอบมรดกโลก” ขึ้น เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือจากนานาชาติในอันที่จะปกป้อง “สถานที่อันล้ำค่าทางธรรมชาติ ทางทัศนียภาพ และทางประวัติศาสตร์จากทั่วโลก” ไว้เพื่อปัจจุบันและอนาคตแห่งพลโลก ในปี ค.ศ. 1986 สหภาพนานาชาติว่าด้วยการสงวนรักษามรดกธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (The International Union for the Conservation of Nature and Natural Sources -IUCN ปัจจุบันชื่อ The World Conservation Union) ก็ได้มีการเสนอในทำนองเดียวกัน ข้อเสนอเหล่านี้ได้รับการเสนอเข้าที่ประชุมของสหประชาชาติเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมของคนที่ได้จัดให้มีขึ้นที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เมื่อปี ค.ศ. 1972 ในที่สุดข้อเสนอเหล่านี้ก็เหลือเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ จึงได้รับการยอมรับจากที่ประชุมใหญ่ของยูเนสโกเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน ค.ศ. 1972 (พ.ศ. 2515) (ฝ่ายวิชาการ สถาปนิกส์, 2555)

จะเห็นได้ว่า สงครามนอกจากจะทำลายชีวิตและทรัพย์สินแล้ว ยังทำลายโบราณสถาน สถานที่สำคัญ ๆ ทั้งทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติไปอย่างน่าเสียดาย และหากไม่มีการปกป้องรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ ในอนาคตคนรุ่นหลังก็จะไม่มีโอกาสเรียนรู้ หรือชื่นชมความงดงามที่คนรุ่นก่อน ๆ ได้สร้างสรรค์เอาไว้ องค์การยูเนสโกจึงได้เป็นผู้นำในการร่างอนุสัญญาว่าด้วยเรื่อง “มรดกโลก” ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ มรดกโลกทางวัฒนธรรม และมรดกโลกทางธรรมชาติ แหล่งมรดกโลกก็คือพื้นที่ที่ได้รับการคัดเลือกจากยูเนสโกว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญ มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรือด้านอื่น ๆ ที่มนุษย์หรือธรรมชาติได้สร้างขึ้นมา และควรได้รับการปกป้องคุ้มครองทางกฎหมายตามอนุสัญญาว่าด้วยเรื่องมรดกโลกของยูเนสโก เพราะถือว่าสถานที่เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ ที่จะได้ร่วมกันชื่นชมและช่วยกันอนุรักษ์สืบต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง

ความเป็นมรดกโลกของถ้ำอชันต้า

ถ้ำอชันต้าได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมเมื่อปี พ.ศ. 2527 (เสรีชน: เสรีธรรม, 2563) ฉะนั้น ควรทำความเข้าใจกับความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ ซึ่งในพระไตรปิฎกอ้างอิงถึงพุทธสถานอันเป็นสิ่งก่อสร้างที่สื่อสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาดังมีพุทธพจน์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเรอนุญาตเสนาสนะ 5 ประเภท คือ วิหาร อัทมโยค ปราสาท หัมมิมะ คูหา” (วิ.จ. (ไทย), 7/294/89-90) ในคัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความรูปแบบของเสนาสนะแต่ละประเภทไว้ ดังนี้ (1) วิหาร บาลีว่า วิหาโร คือ อาวาสที่เหลือนซึ่งพ้นไปจากเพิง หมายถึงที่พักอาศัย ยกเว้นเรือนมุงแถบเดียว สังฆารามทั้งหมดที่ล้อมรอบด้วยกำแพงมีที่พัก เช่น กุฏิที่สร้างด้วยโครงไม้และดินและมุงด้วยหญ้า เป็นต้น (2) อัทมโยค บาลีว่า อัทมโยค คือ เรือนโค้งเหมือนปีกครุฑ หมายถึง เรือนมุงแถบเดียวคล้ายเพิงหมาแหงน คือ เรือนที่สร้างด้วยโครงไม้มุงด้วยหญ้า มีด้านหน้าสูง ด้านหลังต่ำ (3) ปราสาท บาลีว่า ปาสาทโ คือ ปราสาทยาว หมายถึง เรือนชั้นที่มีลักษณะเป็นเรือนยาว จะมีชั้นเดียวหรือหลายชั้น แต่ไม่เกิน 7 ชั้น มีบันไดขึ้นลงอยู่ภายในอาคาร (4) หัมมิมะ บาลีว่า หมมิมย คือ ปราสาทนั่นเอง ที่มีเรือนยอดตั้งอยู่บนพื้นเบื้องบนอากาศ หมายถึง เรือนโถงที่มีหลังคาตัดเรียบราบเป็นดาดฟ้า มีลานไว้สำหรับชมจันทร์ มีบันไดสำหรับขึ้นลงอยู่ด้านนอกอาคาร นิยมสร้างไม่เกิน 2 ชั้น (5) คูหา บาลีว่า คุหาคือ ถ้ำ หมายถึง ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน ถ้ำในภูเขา ซอกเขา ที่ได้รับการตกแต่งสามารถจุดโคมประทีปได้ (วิ.อ. (ไทย), 3/294/401)

แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ที่มีความโดดเด่นเป็นเลิศในระดับสากล เมื่อได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่งมรดกโลก ไม่ว่าจะอยู่ที่ตั้งอยู่ในขอบเขตดินแดนของประเทศใดก็ตาม ถือได้ว่าแหล่งนั้นเป็นมรดกของมนุษยชาติทั้งปวง แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม มีข้อกำหนดและหลักเกณฑ์สำหรับการพิจารณาขึ้นทะเบียน 6 ข้อ ดังนี้

1) เป็นตัวแทนในการแสดงผลงานชิ้นเอก ที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษยชาติ

2) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม สวน และภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่ทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม

3) เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรม ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว

4) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของประเภทของสิ่งก่อสร้าง อันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรม ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

5) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่ายจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามกาลเวลา

6) มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือมีความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์ (รณชัย โสสมภาค, 2556)

จากข้อมูลเบื้องต้นจะเห็นว่า ถ้ำอชันต้าสมควรที่จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกด้านวัฒนธรรม เพราะเป็นผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้นมาด้วยสติปัญญาและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ที่มีการวางแผนแปลนอย่างเป็นระบบชัดเจน ทั้งโครงสร้างของถ้ำและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในถ้ำเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเจริญด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยนั้นได้อย่างดียิ่ง สมควรที่จะเป็นมรดกอันล้ำค่าของโลก

องค์ประกอบที่ทำให้ถ้ำอชันต้าได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ถ้ำอชันต้า พุทธสถานมรดกโลกมีลักษณะเป็นภูเขารูปโค้งคล้ายเกือกม้า หรือรูปโค้งเสี้ยวพระจันทร์ ซึ่งในอดีตถ้ำนี้เคยเป็นภูเขาไฟมาก่อน หินที่ขุดเจาะจะเป็นหินลาวาที่ยื่นตัวลงแล้ว ด้านหน้าถ้ำจะเป็นแม่น้ำวโฆระ (Waghora River) จอห์น สมิธ (John Smith) เป็นผู้ค้นพบถ้ำอชันต้าเป็นคนแรกในปี พ.ศ. 2362 ถ้ำถูกสร้างขึ้นในสองยุค คือ ยุคเถรวาทกับยุคมหายาน ในถ้ำหมายเลข 10 จะมีการแกะสลักจารึกเป็นภาษาพราหมีเอาไว้หน้าถ้ำว่า กษัตริย์พระนามว่า วสิทธิคทาหะ เป็นกษัตริย์ในราชวงศ์ศตวาหนะ ให้การอุปถัมภ์ในการขุดเจาะและในถ้ำมหายานยังพบบันทึกว่า กษัตริย์ราชวงศ์วากาตะเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ ยังมีชื่อเศรษฐีที่ให้การอุปถัมภ์ในการขุดเจาะถ้ำอีกด้วย (พระมหาประภาส ปรีชาโน, 2560)

สรุปได้ว่า ถ้ำนี้ได้รับการอุปถัมภ์ในการขุดเจาะมาอย่างต่อเนื่องจากทั้งกษัตริย์ เศรษฐี คฤหบดี และผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป ซึ่งผู้ที่สร้างถ้ำนั้นต้องตั้งมั่นในการสั่งสมบารมีธรรมอย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ ปัญญาบารมี การออกแบบวางแผนที่ลงตัว วิริยะบารมี ความเพียรในการขุดเจาะอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน และศรัทธาบารมี ต้องเสียสละร่างกายและทุนทรัพย์จำนวนมากในการก่อสร้างถ้ำดังกล่าว จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า ถ้ำนี้สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ที่ประกอบด้วยแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันแรงกล้าในอดีตอย่างแท้จริง

เหตุผลที่ถ้ำอชันต้าได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่สุดอลังการแห่งนี้ ได้ชื่อว่าเป็นวัดถ้ำในพระพุทธศาสนาที่งดงามและเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ซึ่งนับว่าเป็นหนึ่งใน Unseen India ที่ชาวพุทธทั่วไปอาจไม่รู้จักรัก แต่ในขณะที่เดียวกันถ้ำอชันต้ากับเป็นสถานที่ที่นักประวัติศาสตร์และศิลปะทั่วโลกคุ้นเคยกับพุทธสถานแห่งนี้เป็นอย่างดี โดยฐานะที่เป็นที่รวมความงดงามทางพุทธศิลป์ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งโบราณสถานแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นจากแรงศรัทธาและความมุ่งมั่นพยายามของผู้ปฏิบัติธรรมในละแวกนั้น โดยใช้ระยะเวลาในการสร้างที่ยาวนาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์ศาคทวาหนะหลายพระองค์ (พระมหาดาวสยาม วชิรปญโญ, 2548)

ในปัจจุบันองค์การยูเนสโกได้พิจารณาขึ้นทะเบียนถ้ำอชันต้า ให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 3 ด้าน ดังนี้

1) ด้านสถาปัตยกรรม (Architecture) คือ การออกแบบสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างสำหรับการอยู่อาศัยของคนทั่วไป เช่น บ้าน อาคาร และคอนโด เป็นต้น และสิ่งก่อสร้างที่คนไม่สามารถเข้าอยู่อาศัยได้ เช่น เจดีย์ สถูปและอนุสาวรีย์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการกำหนดผังของบริเวณต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความสวยงาม และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการใช้สอยได้ตามต้องการ งานสถาปัตยกรรมนั้นนับเป็นแหล่งรวมของงานศิลปะทางกายภาพแทบทุกชนิด โดยมักจะมีรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคมและช่วงเวลานั้น ๆ ได้อย่างชัดเจนโดดเด่น (ไชยเจริญเทศ จำกัด, 2563)

ถ้ำอชันต้าออกแบบเจาะภูเขาเป็นวิหารที่สวยงาม

ถ้ำอชันต้า (Ajanta Caves) ได้ชื่อว่าเป็นวัดถ้ำในพระพุทธศาสนาที่งดงามและเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ซึ่งองค์การยูเนสโกประกาศให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ถ้ำเคยซ่อนตัวอยู่ในป่าเขาอยู่ห่างออกไปจากเมืองออร์ังคาบาด ประเทศอินเดีย นานนับศตวรรษ ก่อนที่จะมีการค้นพบถ้ำแห่งนี้ด้วยความบังเอิญ ภายในถ้ำประกอบด้วยจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงเรื่องราวพระพุทธศาสนา เพื่อออกแบบให้เป็นวัด วิหาร กุฏิสงฆ์อันเรียบง่าย บางถ้ำตรงกลางใช้เป็นหอสวดมนต์ โดยสกัดหินจากด้านนอกและเพดานลงมาเป็นห้องโถงใหญ่ ซึ่งมีความงดงามอลังการยิ่งนัก บางถ้ำมีเจดีย์สถาน ภาพแกะสลักพระพุทธรูป เสาหินแกะสลักขนาดใหญ่เรียงรายทั้งสองด้าน ด้านนอกแวดล้อมด้วยลักษณะภูมิประเทศที่ตั้งอยู่ในหุบเขาลึก เบื้องล่างคือแม่น้ำที่มีน้ำไหลหลากช่วงฤดูฝน จึงนับเป็นสถานที่ที่มีความเงียบสงบ เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิยิ่งนัก สันนิษฐานว่า เหล่านักบวชและผู้มีศรัทธาในสมัยนั้นเป็นผู้ออกแบบ สร้างโดยเจาะถ้ำเข้าไปในแนวหน้าผาตัดตรง ทำเป็นถ้ำคูหาสี่เหลี่ยม มีประตูทางเข้า มีหน้าต่าง พื้นห้องและเพดานเรียบ โถงเปิดโล่งรวมทั้งฝาผนังแกะสลัก เวลาเข้าชมเหมือนกับการเดินเข้าไปชมนิทรรศการ ที่แสดงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาที่จัดแสดงไว้โดยละเอียด

2) ด้านประติมากรรม (Sculpture) ประติมากรรม หมายถึง งานศิลปะประเภทจิตรศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อการชื่นชมในคุณค่าทางศิลปะเป็นสิ่งสำคัญ มีการแสดงออกด้วยปริมาตร เป็นรูปทรง

3 มิติ มีความกว้าง ความยาวหรือความลึก ความสูง ซึ่งกินระวางพื้นที่ในอากาศ สร้างโดยกรรมวิธีต่าง ๆ สามารถชื่นชมรับรู้ด้วยการมองเห็นทางสายตา ซึ่งเรียกว่าทัศนศิลป์ แต่ประติมากรรมแตกแยกออกไปอีก คือสามารถรับรู้ความงามด้วยการสัมผัส การจับต้อง จึงอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฝัสะศิลปะหรือศิลปะรูปทรง (Plastic Art) ที่หมายถึง ศิลปะที่มีรูปทรงเป็นสามมิติ ซึ่งงานศิลปะแขนงนี้อาจรวมทั้งงาน Visual Art บางประเภทที่ใช้วัสดุต่าง ๆ จัดลักษณะรูปทรงแบบสามมิติด้วยงานประติมากรรมยังสื่อถึงสิ่งต่าง ๆ เช่น สภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงจิตใจของมนุษย์โดยชิ้นงานผ่านการสร้างของประติมากร งานประติมากรรมที่เกี่ยวกับศาสนา มักสะกดให้แตกต่างออกไปว่า ปฎิมากรรม ผู้ที่สร้างงาน ปฎิมากรรม เรียกว่า ปฎิมากร (กำจร สุนพงษ์ศรี, 2522)

ภายในถ้ำอชันด้าโดยเฉพาะในยุคมหายาน จะมีหลักฐานความเจริญทางด้านปฎิมากรรมอย่างชัดเจน เช่น จะมีห้องโถงที่กว้างขวางสำหรับประกอบศาสนกิจ ด้านในสุดจะมีพระพุทธรูปแกะสลักองค์ใหญ่เพื่อใช้เป็นพระประธานประจำแต่ละโถง สลักเสาคหินเป็นเสาสูง ที่หัวเสาแกะสลักเป็นลวดลายงดงามทั่วทั้งคูหาถ้ำ ที่ผนังด้านในทั้งสองข้าง แกะสลักเป็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ขนาดใหญ่ ที่มีความประณีตอ่อนช้อยงดงาม แสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างประติมากรรมชั้นสูง บวกกับความศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนาของช่างในสมัยนั้น

พระพุทธรูปปางปรันิพพานบนผนังถ้ำอชันด้า

3) ด้านจิตรกรรม (Painting and Mural) หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการขีดเขียน การวาด และระบายสี เพื่อให้เกิดภาพ เป็นงานศิลปะที่มี 2 มิติ เป็นรูปแบบไม่มีความลึกหรือหนา แต่สามารถเขียนลวดตาให้เห็นว่ามีความลึกหรือหนาได้ ความงามของจิตรกรรมเกิดจากการใช้สีในลักษณะต่าง ๆ กัน งานจิตรกรรมคือการเขียนภาพหรือวาดภาพ ที่ต้องการลงบนผาผนัง โดยการใช้เส้นและสีเป็นประเด็นหลัก อาจเขียนภาพบนผาผนังอาคาร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นศาสนสถาน เช่น ผาผนังพระอุโบสถ วิหาร และศาลาการเปรียญ เป็นต้น (ยอดชาย พรหมอินทร์, 2562)

ภาพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปทรมปาณี

จิตรกรรมฝาผนังภายในถ้ำอชันด้า โดยเฉพาะถ้ำหมายเลข 1, 2 และ 17 จะพบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามยิ่งนัก ซึ่งเป็นผลงานศิลปะที่แสดงเรื่องราวพุทธประวัติได้อย่างละเอียด และยังพบภาพวิถีชีวิตของคนอินเดียในยุคนั้นด้วย เรื่องราวทั้งหมดถูกบันทึกด้วยภาพลายเส้น ที่มีความละเอียดประณีตด้วยการวาดที่ใช้เทคนิคที่ทันสมัยที่สุดในยุคนั้น จึงทำให้ภาพมีสีสันคมชัด แม้เวลาจะผ่านมานับพันปี ถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต คติ ความเชื่อ รวมถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่แสดงถึงความเจริญของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ถ้ำอชันด้า ได้บอกเล่าถึงความรุ่งเรืองและศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวอินเดีย หลังจากการเสด็จปรันิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่นานนัก เรื่องราวที่ปรากฏภายในและภายนอกถ้ำ ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ที่วิจิตรบรรจงสละสลวยอ่อนช้อย ควรค่าต่อการศึกษาและอนุรักษ์ไว้

ให้เป็นสมบัติของโลกนี้สืบไป ด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ด้าน กล่าวคือ ด้านสถาปัตยกรรม ด้านปฏิมากรรมและด้านจิตรกรรมที่โดดเด่นลงตัว ซึ่งพุทธศิลป์ทั้งสามด้านนี้เกิดขึ้นจากแรงศรัทธาและความเพียรพยายามของพุทธบริษัทร่วมกันขุดเจาะ โดยใช้เวลาที่ยาวนานหลายศตวรรษ ซึ่งในแต่ละยุคสมัยนั้น คงจะมีเหตุผลในการสร้างที่เหมือนกันบ้าง หรือแตกต่างกันบ้าง เช่น บางยุคต้องการความสงบวิเวกในการเจริญกรรมฐาน บางยุคต้องการหลบหนีภัยจากการถูกรุกรานของชนต่างศาสนา บางยุคมีความเชื่อประดัวศรัทธาอย่างแรงกล้าเพื่อหวังในพุทธภูมิ การได้เกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อ ๆ ไปด้วย ดังนั้น ถ้าอชันต้าจึงเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกที่เกิดจากพลังศรัทธาอันยิ่งใหญ่ของชาวพุทธอย่างแท้จริง จึงเป็นเหตุผลให้องค์การยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียนให้อชันต้า เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้คู่โลกสืบต่อไป

สรุป

อชันต้า ตั้งอยู่ที่เทือกเขาอินทียาตรี ซึ่งเป็นภูเขาหินบะซอลต์ ที่มีรูปทรงคล้ายเกือกม้าหรือพระจันทร์เสี้ยว ใกล้หมู่บ้านอชันต้า เมืองอรัญคานา ประเทศอินเดียสร้างในช่วงระหว่าง พ.ศ. 350 มาสิ้นสุดประมาณ พ.ศ.1200 (ระหว่างช่วง 200 ปีก่อนคริสต์ศักราช จนถึงช่วงปี ค.ศ. 650) ค้นพบโดยจอห์น สมิธ นายทหารชาวอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2362

ถ้าสร้างโดยการเจาะสกัดภูเขาให้เป็นโถงข้างในสกัดหินเป็นเสาขนาดใหญ่ค้ำเพดานผนังแกะสลักหินให้เป็นสถูป เจดีย์และพระพุทธรูปปางต่าง ๆ จำนวนมาก บางถ้ามีการวาดภาพการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ภาพพุทธประวัติ และภาพวิถีชีวิตของคนในยุคนั้น ถ้าถูกสร้างไว้สำหรับเป็นที่ปฏิบัติกรรมฐานและศาสนกิจของพระสงฆ์ สร้างโดยใช้ฝีมือของมนุษย์ที่เปี่ยมล้นไปด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งมีหลักฐานที่จารึกไว้อย่างชัดเจนว่า ผู้อุปถัมภ์ในการสร้างถ้าในสมัยนั้นคือ กษัตริย์ คฤหบดี เศรษฐีและผู้มีศรัทธา การสร้างถ้าแบ่งออกเป็นสองยุคคือ ยุคเถรวาทมีลักษณะสมถะเรียบง่าย และยุคมหายานจะประดับถ้าให้มีความโอ่อ่าอลังการ และเพิ่มเติมศิลปะต่าง ๆ ในถ้าให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2527 องค์การยูเนสโก ได้ขึ้นทะเบียนอชันต้าให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของโลก ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสถาปัตยกรรม คือการวางผังออกแบบแกะสลักหินเข้าไปในภูเขา จนเป็นถ้าที่มีความมั่นคงแข็งแรงสวยงามได้อย่างละเอียดละไมสามารถเป็นแหล่งศึกษาวิวัฒนาการงานด้านสถาปัตยกรรม การออกแบบอาคารที่อยู่อาศัยจากอดีตถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ด้านจิตรกรรม คือมีภาพวาดด้านในที่สวยงามสูงเด่นทรงคุณค่าไม่แพ้กัน โดยเฉพาะถ้าหมายเลขหนึ่ง จะมีภาพวาดพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และภาพพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี มีพระหัตถ์ถือดอกบัวเอียงพระเศียร แสดงสีหน้าอ่อนโยนด้วยความเมตตา ในขณะที่ถ้าหมายเลขสองจะมีภาพวาดเรื่องการประสูติของพระพุทธองค์ และพระสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายาที่มีความโดดเด่นสวยงามเปี่ยมล้นด้วยคุณค่า ด้านนี้จะมีอิทธิพลต่อการศึกษาศิลปะอย่างมาก ซึ่งในแต่ละวันจะมีนักศึกษาเข้าไปเก็บข้อมูลด้านการวาดภาพ การใช้สีสันทัดสวยงามและคงทนอยู่มิได้ขาด จากข้อมูลตาม

ภาพจิตรกรรมยังเป็นหลักฐานด้านการดำรงชีวิตของคนสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และด้านประติมากรรม มีการแกะสลักพระพุทธรูป และรูปพระโพธิสัตว์อย่างอ่อนช้อยประณีตสวยงาม ได้สัดส่วนสมจริง ซึ่งการแกะสลักหินให้เป็นพระพุทธรูปที่สวยงามนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะต้องคำนวณขุดหินบริเวณโดยรอบ แล้วแกะสลักหินออกให้เป็นองค์พระ ไม่ใช่แกะเป็นองค์แล้วนำเข้ามาประดิษฐานไว้ข้างในถ้า ด้านประติมากรรมนี้ จะพบเห็นคุณค่าในส่วนความเป็นมนุษย์ที่มีจิตประกอบด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างแรงกล้า และมั่นคง จนสามารถจินตนาการภาพของพระพุทธรูปเจ้าออกมาอย่างสวยงาม แล้วใช้เวลา พร้อมทั้งเสียสละกำลังกายและกำลังทรัพย์ เพื่อแกะสลักหินให้กลายเป็นพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ได้อย่างสวยงามอ่อนช้อย

จะเห็นได้ว่าจากเหตุผลทั้งสามด้าน กล่าวคือ ด้านสถาปัตยกรรม ด้านจิตรกรรม และด้านประติมากรรมนั้น เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้องค์การยูเนสโกยอมรับและขึ้นทะเบียนถ้ำอชันต้า ให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของโลก ทั้งนี้ ในเหตุผลทั้งสามด้านดังกล่าวนี้ ยังเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่าทั้งคุณค่าด้านสังคม สามารถทำให้เห็นภาพที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนในยุคหนึ่งได้อย่างลึกซึ้ง คุณค่าด้านการศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียนนักศึกษาและผู้สนใจประวัติศาสตร์ รวมถึงเทคนิคด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรมได้เป็นอย่างดี และคุณค่าด้านจิตใจ ถ้ำอชันต้าถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงความมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ของคนในยุคสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

- กำจร สุนพงษ์ศรี. (2522). *ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับประติมากรรม*. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์ การพิมพ์.
- ไชยเจริญเทค จำกัด. (2560). *สถาปัตยกรรม คืออะไรเจาะลึกการออกแบบก่อสร้างอย่างครบวงจร*. เรียกใช้เมื่อ 29 มกราคม 2563 จาก <https://www.chi.co.th>
- ต่อศักดิ์ สະสมทรัพย์. (2548). *ศิลปวรรณนาและโครงสร้างของหินบะซอลต์ในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร : กองวิเคราะห์และตรวจสอบทรัพยากรธรณี กรมทรัพยากรธรณี.
- ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์. (2555). *มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *จาริกบุญ จาริกธรรม*. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *จาริกบุญ จาริกธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 6/1. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. (2546). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย.
- _____. (2548). *ถ้าพุทธศาสนาในอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- _____. (2557). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร : เอกพิมพ์ไท จำกัด.
- พระมหาประภาส ปรีชาโน. (2560). อชันต้า: ถ้ามหาสังฆารามแห่งรัฐมหาราษฏร์. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*, 1(1), 3-4.
- พระวิเทศรัตนากรณ์ (ถนัด อตถจารี). (2560). *จาริกบุญแสวงธรรมสู่แดนพุทธภูมิ*. นนทบุรี : นิตินธรรมการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2557). *อรรถกถาภาษาไทย พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2546). *มรดกโลก*. เรียกใช้เมื่อ 5 มกราคม 2564 จาก www.info.ru.ac.th>province>Sukhotai>world1.htm
- ยอดชาย พรหมอินทร์. (2562). *ตำราจิตกรรมไทยประเพณี*. สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- รณชัย โตสมภาค. (2556). *ACADEMIC FOCUS*. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิชาการสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- เสรีชน: เสรีธรรม. (2560). *ถ้าวชันต้าพลังแห่งศรัทธามหัจจรรยศาสตร์สถานในอินเดีย มรดกโลก*. เรียกใช้เมื่อ 31 มกราคม 2563 จาก <http://dhamma.serichon.us>